

مقاله پژوهشی

طراحی مدلی از اثر واسطه ای کیفیت دلبستگی در رابطه میان باورهای دانش آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس

مجید اعلمی*، سعید ایمانی**، علیرضا نوروزی***، کیومرث بشلیده****

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۴/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۱

چکیده

افزایش طلاق یکی از معضلات بزرگ جوامع امروزی است که نگرانی‌های فزاینده‌ای را به دلیل اثرات مخرب همه جانبه آن بخصوص در باورهای نوجوانان و راهبردهای مقابله با استرس آنها، ایجاد نموده است. با توجه به اینکه کیفیت دلبستگی نقش کلیدی در نوع بکارگیری راهبردهای مقابله با استرس دارد، هدف از پژوهش حاضر آزمون اثر آن در رابطه میان باورهای دانش آموزان درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس بود. نمونه پژوهش حاضر شامل ۲۴۲ دانش آموز دختر مقطع اول متوسطه شهر تهران در سال ۱۳۹۷ بود که به روش نمونه گیری دردسترس انتخاب شدند که به مقیاس باورهای کودکان درباره طلاق والدین (CBAPS)، مقیاس کیفیت دلبستگی به والد (مادر یا پدر) و همسال (IPPA)، مقیاس راهبردهای مقابله با شرایط پر استرس (CISS) پاسخ دادند. نتایج مدل یابی معادلات ساختاری نشان داد که رابطه بین باورهای دانش آموزان درباره طلاق والدین با کیفیت دلبستگی و راهبردهای مقابله با استرس و همچنین رابطه بین کیفیت دلبستگی با راهبردهای مقابله با استرس، منفی و معنادار می‌باشد. علاوه بر این، مدل مفروض بعد از اصلاح با توجه به نمرات شاخص‌های χ^2 ، GFI، AGFI، CFI و RMSEA که به ترتیب برابر با ۰/۹۶۱، ۰/۹۶۶، ۰/۹۴۶، ۰/۹۲۲، ۰/۹۶۱ و ۰/۳۹ می‌باشد، دارای برازش قابل قبولی است و روش بوت استراپ با سطح اطمینان ۹۰ تاییدکننده میانجی‌گری کیفیت دلبستگی به والد و همسالان بود. نتایج کلی نشان داد از یکسوی، سرزنش خود و سرزنش مادر در باورهای نوجوانان درباره طلاق تاثیر بسزایی داشته و بیشترین اثر را از پدیده طلاق می‌گیرند و از سوی دیگر کیفیت دلبستگی به والد نقش مهمتری نسبت به دلبستگی به همسال در ایجاد شرایط مناسب تر بعد از طلاق ایفا می‌نماید و همچنین راهبرد مقابله‌ای اجتنابی پرکاربردترین نوع مقابله در نوجوانان متأثر از طلاق می‌باشد.

واژگان کلیدی: باورهای نوجوانان، طلاق، کیفیت دلبستگی، راهبردهای مقابله با استرس.

* گروه روانشناسی بالینی و سلامت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

** استادیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) s_imani@sbu.ac.ir

*** روان‌پزشک، مرکز ملی مطالعات اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

**** استاد گروه روانشناسی صنعتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، اهواز، ایران

۱- مقدمه

دوران اولیه رشد بدلیل اثرات طولانی مدت در کل زندگی، بسیار بااهمیت می باشد (پول، دابسون و پویش^۱، ۲۰۱۷) و بسیاری از تغییرات مهم در نوجوانی (۱۲ تا ۱۵ سالگی) رخ می دهد (استینبرگ^۲، ۱۹۹۳) و این سن دوره گذار از کودکی به بزرگسالی می باشد (اکلز^۳، ۱۹۹۹) و برخی از تغییرات اولیه که مربوط به بلوغ، هویت و استقلال می باشد، در این مدت زمان شکل می - گیرد (اسپانو^۴، ۲۰۰۴) که اهمیتی مضاعف حتی نسبت به دوران کودکی در تحقیقات علمی به این دوره خواهد داد. فلذا، تحقیقات اخیر تاکید فراوانی بر یافتن عواملی می نمایند که نقش برجسته در رشد نوجوان دارند و موضوع مذکور بالاخص در زمانی اهمیت می یابد که این افراد عضوی از خانواده های تک والدی و مطلقه باشند (دلپا و کرانسنی^۵، ۲۰۱۸). به طور کلی تعریف خانواده بر اساس ساختار و حضور یا عدم حضور اعضاء آن و تعاملات و ارتباطات بین اعضاء خانواده، بیان می شود (ونجلیستی، ۲۰۱۲؛ چری^۶، ۲۰۱۶) که می تواند در خانواده های تک والدی به دلیل نگرش های بعد از طلاق، ارزشهای خانوادگی، سن و تعداد کودکان و همچنین سن والدین در هنگام طلاق، شرایط اجتماعی اقتصادی خانواده^۷ و عوامل بسیار دیگر و تاثیرات بر کودکان بسیار متفاوت و غیرهمسان باشد (جورکلاند، جیندر و ساندستروم^۸، ۲۰۰۷). به طور مثال کیتن و کلی الگوهای ارتباطی کودکان در خانواده را در درک، مدیریت و شناسایی احساسات دیگر اعضاء خانواده موثر می دانند (کیتن و کلی^۹، ۲۰۰۸) که به دلیل تغییرات جهانی فرهنگ و افزایش خانواده های طلاق در حال تغییر هستند (سویینی^{۱۰}، ۲۰۱۰؛ اندرسون^{۱۱}، ۲۰۱۴؛ دیکرسون^{۱۲}، ۲۰۱۴؛ مابوسلا^{۱۳}، ۲۰۱۴؛ آماتو و آنتونی^{۱۴}، ۲۰۱۴؛ نیکسون، گرین و هوگان^{۱۵}، ۲۰۱۵). همچنین احتمال وجود احساسات خصمانه و نگرش های

-
1. Poole, Dobson & Pusch
  2. Steinberg
  3. Eccles
  4. Spano
  5. Delia & Krasny
  6. Cherry
  7. Family Socioeconomic Status (SES)
  8. Björklund, Ginther & Sundstrom
  9. Keaten & Kelly
  10. Sweeney
  11. Anderson
  12. Dickerson
  13. Mabusela
  14. Amato & Anthony
  15. Nixon, Greene & Hogan

منفی و بی اعتمادیها در طلاق پدیده ای رایج است (بیبلاز و گوتینر^{۱۶}، ۲۰۰۰؛ آماتو، ۲۰۰۱؛ پانیاونت کارتر^{۱۷}، ۲۰۰۸؛ فیف، لی نلسون و مسر اسمیت^{۱۸}، ۲۰۱۴).

طلاق علاوه بر ایجاد تغییر در ساختار خانواده و ایجاد نقش‌های جدید (گلدنبرگ^{۱۹} و گلدنبرگ، ترجمه حسین شاهی و نقشبندی، ۱۳۹۶) مشکلاتی مانند از دست دادن امنیت عاطفی و هیجانی^{۲۰} (میلر و دیویس^{۲۱}، ۱۹۹۷)، از دست دادن امنیت اقتصادی^{۲۲} (چتی، هندرن، کلین و سائز^{۲۳}، ۲۰۱۴)، تغییرات تحصیلی و موفقیت تحصیلی^{۲۴} و رشد دانشگاهی^{۲۵} (آماتو، پترسون و بیٹی^{۲۶}، ۲۰۱۵؛ علی^{۲۷}، ۲۰۱۶)، مشکلات رفتاری^{۲۸} (براملت و رادل^{۲۹}، ۲۰۱۴) و عاطفی، رشدی^{۳۰}، و سلامت جسمی و آینده^{۳۱} آنها (آماتو و همکاران، ۲۰۱۵) ایجاد می‌نماید. ماحصل کلیه‌ی این یافته‌ها نقش کلیدی است که طلاق بر باورهای نوجوانان درباره طلاق دارد و این مولفه را به نوعی می‌توان آغازی برای پیامدهای روانشناختی مثبت یا منفی دانست که در آینده تجربه می‌نمایند (جکسون^{۳۲} و فیف، ۲۰۱۸؛ قمری و خشنودیای، ۱۳۹۵) که می‌تواند در طولانی مدت و در صورت عدم رسیدگی و مداخله به موقع عمیق‌تر شوند (مونی، اولیور و اسمیت^{۳۳}، ۲۰۰۹) و این مشکلات خواه زندگی فرزند بعد از طلاق با پدر باشد خواه با مادر اتفاق می‌افتد (آماتو، ۲۰۰۱) و می‌تواند با آموزش مهارتها و ارتباط موثر بین فردی که در جریان روند طلاق مختل شده است، بهبود پیدا کنند (بریگس، میلر، اورلانا، بریگس و کوکس^{۳۴}، ۲۰۱۳). بدین‌سان، تحقیقات از اهمیت بعدی بسیار مهم حکایت دارند که اثرات ناشی از ادراکات ذهنی و فشارهای روانی ناشی از طلاق را بر راهبردهای مقابله با استرس نوجوانان

-
16. Biblarz & Gottainer
  17. Punyanunt-Carter
  18. Fife, Leigh Nelson & Messersmith
  19. Goldenberg
  20. Emotional Security
  21. Miller & Davis
  22. Economic Security
  23. Chetty, Hendren, Kline & Saez
  24. Academic Success
  25. Academic Achievement
  26. Patterson, Beattie
  27. Ali
  28. Conduct
  29. Bramlett & Radel
  30. Development
  31. Future Health
  32. Jackson
  33. Mooney, Oliver & Smith
  34. Briggs, Miller, Orellana & Cox

میانجی گری می‌کنند و این مولفه کیفیت دلبستگی نوجوانان با والد و همسالان می‌باشد (وو، هوآنگ، وانگ و چن^{۳۵}، ۲۰۱۸؛ البرزی، خوشبخت، گلزار و صبری، ۱۳۹۳).

حال مساله اساسی که برای محققان روانشناسی مطرح می‌شود این است که چگونه با اثرات متعارض طلاق بر روی نوجوانان به شکلی صحیح مقابله نموده و جریان رشد آنها را در مسیری صحیح قرار دهند؟ عبارتی چه فاکتورهایی نقش اساسی در جریان رشد این دسته از نوجوانان دارند؟ در بررسی این مساله لازم است مدل و الگویی در این پژوهش طراحی گردد که مبین مکانیسم اساسی موجود در این تاثیرات باشد. حال با استناد به مدل آسیب روان شناختی ویلسون (۲۰۰۴) در مورد راهبردهای مقابله با استرس نوجوانان و همچنین ارزیابی شناختی لازاروس و فولکمن درباره فشار روانی و همچنین بررسی متغیرهای موثر توسط پژوهشگر، می‌توان فرآیند تاثیر عامل باورهای دانش آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین بر راهبردهای مقابله با استرس (شامل راهبردهای مساله مدار، هیجان مدار و اجتنابی) که می‌تواند احتمالاً توسط متغیر کیفیت دلبستگی (از طریق والد و همسالان) میانجی گری شود را برای بررسی انتخاب نمود که در آن باورهای کودکان درباره طلاق والدین عبارتند از عقاید مشکل سازی که در نتیجه جدایی والدین کودک بخصوص در سنین کم در آنها ایجاد می‌شود (کوردک و برگ^{۳۶}، ۱۹۸۷) و همچنین کیفیت دلبستگی به ادراک نوجوانان از بعد مثبت، منفی و عاطفی - ذهنی روابط آنها با والدین و همسالان اشاره دارد و موضوع آن این است که چگونه این افراد (والدین و همسالان) می‌توانند منبع امنیت روان شناختی برای فرد باشند (آرمسدن و گرینبرگ^{۳۷}، ۱۹۸۷؛ نمازی و سهرابی شگفتی، ۱۳۹۷) و نیز راهبردهای مقابله ای با استرس به راهبردهایی اطلاق می‌شود که بیانگر توانایی‌های شناختی رفتاری هستند که فرد مضطرب به منظور کنترل نیازهای خاص درونی و بیرونی فشار آور بکار می‌گیرد. عبارت دیگر راهبردهای مقابله، فرآیندی است که در آن فرد فشارهای وارده ناشی از موقعیت‌های متفاوت را مدیریت می‌کند و از فردی به فرد دیگر متفاوت می‌باشد (اندلر و پارکر^{۳۸}، ۱۹۹۰؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۹۸؛ فرنام، ۱۳۹۷، ۱۳۹۵).

35. Wu, Huang, Wang & Chen

36. Kurdek & Berg

37. Armsden & Greenberg

38. Endler & Parker

۲- روش پژوهش

طرح پژوهش حاضر از نوع پژوهش کمی، مقطعی و به روش همبستگی بوده و طراحی مدل در آن از طریق الگویابی معادلات ساختاری^{۳۹} (SEM) صورت می‌گیرد. جامعه آماری پژوهش حاضر دانش آموزان دختر مقطع اول متوسطه بین سنین ۱۲ الی ۱۵ سال شهر تهران در سال ۱۳۹۷ بود که در خانواده‌های تک‌والدی زندگی می‌نمودند. به منظور انتخاب شرکت‌کنندگان در پژوهش از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد که دلیل آن محدود بودن امکان استفاده گسترده از مدارس برای پژوهش می‌باشد و براساس ملاک‌های ورودی پژوهش (تک‌والد بودن قطعی یعنی زندگی با پدر یا مادر بصورت جداگانه و بدون نامادری و ناپدیری، سن بین حداقل ۱۲ حداکثر ۱۵ سال، دانش آموز مقطع راهنمایی باشد و موافقت برای شرکت در پژوهش) پرسشنامه‌ها به دانش آموزان تحویل داده شد. براساس ادبیات پژوهشی برای تعیین حجم نمونه در مطالعات مدلسازی معادلات ساختاری (SEM) راهبرد یکسانی وجود ندارد و محققان مختلف، روشهای متفاوتی را پیشنهاد کرده اند. برای مثال، برخی محققان به طور کلی برای این تعداد متغیر تعداد ۲۰۰ نفر از افراد جامعه را برای حجم نمونه در معادلات ساختاری مناسب می‌دانند (بشلیده، ۱۳۹۳). از سوی دیگر، با توجه به دیدگاه لوهلین^{۴۰} (۲۰۰۴) حداقل حجم نمونه در معادلات ساختاری ۱۰۰ نفر و حجم نمونه مکفی معمولاً ۲۰۰ نفر است. هومن (۱۳۸۱) نیز عنوان می‌کند در روش آماری SEM و با در نظر گرفتن نرخ ریزش، حجم نمونه ۳۰۰ نفری خوب، ۵۰۰ نفر خیلی خوب و ۱۰۰۰ نفر عالی خواهد بود. بنابراین با توجه به دیدگاه‌های موجود و با احتساب نرخ ریزش احتمالی و هم چنین احتمال پایین بودن نوجوانان خانواده‌های تک‌والدی مقطع اول متوسطه در شهر تهران (نسبت به کلیه نوجوانان این مقطع)، حجم نمونه حدوداً ۲۰۰ نفر در نظر گرفته شد که بعد از جمع‌آوری داده‌ها، نمرات ۲۴۲ نفر در پژوهش وارد گردید.

39. Structural Equation Modeling

40. Loehlin

۳- ابزارهای گردآوری داده‌ها

۳-۱. مقیاس باورهای کودکان درباره طلاق والدین (CBAPS^{۴۱}):

این مقیاس یک ابزار ۳۶ آیتمی دو گزینه ای می‌باشد (بله (۲) - خیر (۱)) که به منظور ارزیابی باورهای کودکان درباره طلاق والدین توسط کوردک و برگ^{۴۲} (۱۹۸۷) تهیه شده است و روایی و پایایی آن در حد مطلوب گزارش شده است و به این سبب مورد استفاده قرار می‌گیرد. این مقیاس خودسنجی دارای شش بعد سرزنش مادر^{۴۳} (سوالات ۴، ۱۰، ۱۶، ۲۲، ۲۸ و ۳۴)، سرزنش پدر^{۴۴} (سوالات ۲، ۸، ۱۴، ۲۰، ۲۶ و ۳۲)، سرزنش خود^{۴۵} (سوالات ۶، ۱۲، ۱۸، ۲۴، ۳۰ و ۳۶)، تمسخر همسالان و اجتناب^{۴۶} (سوالات ۱، ۷، ۱۳، ۱۹، ۲۵ و ۳۱)، ترس از رها شدن^{۴۷} (سوالات ۳، ۹، ۱۵، ۲۱، ۲۷ و ۳۳) و امید به بهم پیوستن مجدد اعضاء خانواده^{۴۸} (سوالات ۵، ۱۱، ۱۷، ۲۳، ۲۹ و ۳۵) می‌باشد که نمرات سوالات ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۳، ۲۱، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۸، ۳۱، ۳۲، ۳۳ و ۳۴ بصورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند که حداقل نمره هر زیرمقیاس ۶ و حداکثر ۱۲ می‌باشد و نمرات بالاتر در هر زیرمقیاس بیانگر تاثیر منفی بیشتر طلاق بر باورهای کودک در زیرمقیاس‌های ذکر شده می‌باشد. در تحقیق محسنی مقدم و میرزا حسینی (۱۳۹۴) در میان کودکان طلاق استان قم، نتایج به دست آمده در تحلیل عاملی صورت گرفته نشان از روایی بالای این پرسشنامه دارد. همچنین در تحقیق دیگر (اله وردی زاده، ۱۳۹۵)، مقدار پایایی سوالات آزمون عقاید کودکان در مورد طلاق ۰/۸۲ می‌باشد که پایایی آزمون مورد قبول واقع شد و نتایج تحلیل عاملی ساختار پرسشنامه تایید گردید.

۳-۲. مقیاس کیفیت دلبستگی به والد (مادر یا پدر) و همسال (IPPA^{۴۹}):

این پرسشنامه به منظور ارزیابی ادراک نوجوانان از بعد مثبت، منفی و عاطفی - ذهنی روابط آنها با والدین و همسالان، توسط آرمسدن و گرینبرگ^{۵۰} (۱۹۸۷) تدوین شده است. هدف از تدوین یا ساخت این پرسشنامه، بررسی این موضوع است که چگونه این افراد (والدین و همسالان) می‌توانند منبع امنیت روان‌شناختی برای فرد باشند که پایایی بازآزمایی (آزمون بازآزمون) سه هفته ای آن برای

41. Children's Beliefs About Parental Divorce Scale

42. Kurdek & Berg

43. Maternal Blame

44. Paternal Blame

45. Self-Blame

46. Peer Ridicule and Avoidance

47. Fear of Abandonment

48. Hope of Reunification

49. The Inventory of Parent and Peer Attachment

50. Armsden & Greenberg

والدین ۰/۹۳ و برای همسالان ۰/۸۶ و ضریب آلفای کرونباخ این مقیاس برای مقیاس‌های دلبستگی به مادر، پدر و همسالان به ترتیب ۰/۸۷، ۰/۸۹ و ۰/۹۲ گزارش شده است (آرمسدن و گرینبرگ، ۱۹۸۷). فرم کوتاه این پرسشنامه حاوی ۴۵ سؤال است که هر چه نمره‌ها بالاتر باشد، ایمنی بیشتری در روابط وجود دارد (ویکینسون و گووه^{۵۱}، ۲۰۱۴). شرکت‌کنندگان در این پژوهش تنها به سوالات مرتبط با جنسیت والد خود پاسخ خواهند داد و در نتیجه تنها به ۱۵ سؤال مرتبط با والد و ۱۵ سؤال مرتبط با همسالان پاسخ خواهند داد که حداقل نمره به دست آمده ۵ و حداکثر آن ۲۵ می‌باشد. میزان تطابق هر جمله در مورد خود در این مقیاس بر روی یک طیف پنج گزینه ای لیکرت اصلاً درست نیست (۱)، درست نیست (۲)، نظری ندارم (۳)، درست است (۴) و کاملاً درست است (۵) نشان داده می‌شود که هر دو مقیاس والدین و همسالان دارای ۳ زیر مقیاس اعتماد^{۵۲} (سوالات مختص مادر و پدر ۱، ۲، ۳، ۷ و ۸ و سوالات مختص همسالان ۶، ۷، ۸، ۱۰ و ۱۱)، ارتباط^{۵۳} (سوالات مختص مادر و پدر ۴، ۵، ۹، ۱۱ و ۱۴ و سوالات مختص همسالان ۱، ۳، ۹، ۱۴ و ۱۵) و بیگانگی^{۵۴} (سوالات مختص مادر و پدر ۶، ۱۰، ۱۲، ۱۳ و ۱۵ و سوالات مختص همسالان ۲، ۴، ۵، ۱۲ و ۱۳) می‌باشد (ویکینسون و گووه، ۲۰۱۴). در پژوهش مهرابی زاده هنرمند، شهنی و فتحی (۱۳۸۷) ضریب پایایی برای این پرسشنامه ۰/۹۳ به دست آمد. در پژوهشی دیگر به منظور هنجاریابی این پرسشنامه، در مجموع اعتبار و پایایی مناسبی برای این پرسشنامه بدست آمد (ناصری محمدآبادی، عسکری، بهرامی، صادق و عابدی، ۱۳۹۱). همچنین در پژوهشی دیگر به منظور تعیین پایایی برای دلبستگی به پدر و مادر از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب ۰/۸۷ برای دلبستگی به مادر و ضریب ۰/۸۴ برای دلبستگی به پدر به دست آمد که حکایت از پایایی مطلوب پرسشنامه داشت (مهبد و فولادچنگ، ۱۳۹۱). در پژوهش اصلانی، قمری، رضانی و خبازی (۱۳۹۲) ضریب پایایی از طریق روش آلفای کرونباخ در دلبستگی حاضر در دلبستگی به مادر ۰/۸۹ و در دلبستگی به پدر ۰/۸۸ گزارش شده است. در پژوهشی دیگر، پایایی به ترتیب در مورد دلبستگی به مادر، پدر و همسالان ۰/۹۲، ۰/۹۲ و ۰/۸۵ به دست آمد (بیابانی علی آباد، اسعدی و برزگر، ۱۳۹۵). در پژوهش افشاریان و کدیور (۱۳۹۵) نیز ضریب همسانی درونی به ترتیب برای مقیاس‌های دلبستگی به مادر، دلبستگی به پدر و دلبستگی به همسالان نیز ضریب همسانی درونی ۰/۸۹، ۰/۹۰ و ۰/۹۲ به دست آمد که مطالب

51. Wilkinson & Goh

52. Trust

53. Communication

54. Alienation

بیان شده بیانگر مناسب بودن این ابزار برای مقاصد علمی و عملی می باشد. هاشمی و جوکار (۱۳۹۲) نیز ضریب آلفای کرونباخ برای زیرمقیاس های دلبستگی به والدین و همسالان را به ترتیب ۰/۸۲ و ۰/۷۲ به دست آورده اند. همچنین در پژوهشی دیگر با استفاده از آلفای کرونباخ برای تعیین پایایی، عدد ۰/۷۸ به دست آمد (بیرامی و محبی، ۱۳۹۵).

۳-۳. مقیاس راهبردهای مقابله با شرایط پر استرس (CISS^{۵۵}):

فرم کوتاه پرسشنامه مقابله با شرایط پر استرس توسط اندلر و پارکر^{۵۶} (۱۹۹۰) ساخته شده است. این آزمون به عنوان فرم بزرگسالان و نوجوانان قابل استفاده بوده و از ۴۸ ماده تشکیل شده است. هر سوال بر اساس طیف پنج گزینه ای لیکرت هرگز (۱)، گاهی (۲)، معمولاً (۳)، بیشتر اوقات (۴) و همیشه (۵) نمره گذاری می شود. شیوه این پرسشنامه سبک مقابله ای مسئله محور^{۵۷} (سوالات ۱، ۲، ۶، ۱۰، ۱۵، ۲۱، ۲۴، ۲۷، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۶ و ۴۷)، هیجان محور^{۵۸} (سوالات ۵، ۷، ۸، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۹، ۲۲، ۲۵، ۲۶، ۲۸، ۳۰، ۳۸، ۳۹، ۴۴ و ۴۵) و اجتنابی^{۵۹} (سوالات ۳، ۴، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۳، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۷، ۴۰ و ۴۸) را نشان می دهد که حداقل نمره در هر زیرمقیاس ۱۶ و حداکثر آن ۸۰ می باشد که بالاترین نمره سه مقیاس، نشان دهنده شیوه مقابله ای غالب فرد می باشد. این آزمون بر اساس سازه های نظریه راهبردهای مقابله ای اندلر و پارکر، تدوین گردیده است و روایی آن به روش محتوایی و سازه مورد تایید می باشد. اندلر و پارکر ضریب کرونباخ را برای عامل مقابله ی مسئله مدار از ۰/۹۰٪ برای دختران نوجوان تا ۰/۹۲٪ برای پسران نوجوان و برای عامل مقابله ی هیجان مدار از ۰/۸۵٪ برای دختران تا ۰/۸۲٪ برای پسران و برای عامل مقابله ی اجتنابی از ۰/۸۲٪ برای دختران تا ۰/۸۵٪ برای پسران گزارش کرده اند (اندلر و پارکر، ۱۹۹۰ و ۱۹۹۴، ۱۹۹۹). این پرسشنامه اولین بار در ایران توسط اکبرزاده خوبی (۱۳۷۶) ترجمه و مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است و از آن پس در پژوهش های متعدد اعتبار آن سنجیده شده است. از جمله قریشی راد (۱۳۸۹) در پژوهش خود ضریب آلفای کرونباخ را در حد بالای ۰/۸۳ برای کل مقیاس و برای خرده مقیاس های مسئله مدار، هیجان مدار و اجتنابی به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۸۱ و ۰/۷۹ به دست آورده است و در پژوهش علیلو، خانجانی و بیات (۱۳۹۵) پایایی این ابزار به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۵ به دست

55. Coping Inventory for Stressful Situations

56. Endler & Parker

57. Task-Oriented

58. Emotion-Oriented

59. Avoidant-Distracted

آمده است. همچنین در پژوهشی دیگر با استفاده از آلفای کرونباخ برای تعیین پایایی، عدد ۰/۸۳ به دست آمد (بیرامی و محبی، ۱۳۹۵).

۴- ملاحظات اخلاقی

در تمامی مراحل اجرا، جمع آوری و تفسیر داده‌های پژوهش اصل محرمانه بودن لحاظ گردید و این اطمینان به والدین آزمودنی‌ها داده شد که در هیچ‌کدام از مراحل پژوهش استفاده نادرستی از این اطلاعات نخواهد شد (کد ۱-۴، ۳-۴ و ۸-۹، نظام نامه اخلاقی سازمان نظام روانشناسی و مشاوره جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۶) و از این اطلاعات تنها در موارد پژوهشی استفاده خواهد شد (کد ۳-۲). در همین راستا، رضایت والدین آزمودنی‌ها و همچنین قطع همکاری در هر زمانی که تمایل داشتند لحاظ گردیده است (کد ۳-۴، ۸-۳، ۹-۳، ۸-۸، ۱-۵-۸ و ۴-۵-۸).

۵- نتایج

در مجموع روابط بین متغیرهای مدل پیشنهادی در مورد داده‌های قابل قبول دریافت شده ۲۴۲ نفری مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها و شاخص‌های توصیفی مربوط به کلیه آزمودنی‌ها در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱: یافته‌های توصیفی

متغیر	پایه تحصیلی			سرپرست خانواده	
	پایه هفتم	پایه هشتم	پایه نهم	مادر	پدر
فراوانی	۷۶	۷۶	۹۰	۱۵۹	۸۳
درصد	۳۱/۴	۳۱/۴	۳۷/۲	۶۵/۷	۳۴/۳

n = ۲۴۲

همانگونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، شرکت کنندگان در این پژوهش متشکل از ۲۴۲ دختر می‌باشد که از میان آنها ۷۶ نفر در پایه هفتم (۳۱/۴ درصد)، ۷۶ نفر در پایه هشتم (۳۱/۴ درصد) و ۹۰ نفر در پایه نهم (۳۷/۲ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند و از این تعداد ۱۵۹ نفر با مادر (۶۵/۷ درصد) و ۸۳ نفر با پدر (۳۴/۳ درصد) زندگی می‌نمودند.

جدول ۲: شاخص های توصیفی

مقیاس ها	شاخص های توصیفی	میانگین	انحراف معیار
	سرزنش مادر	۸/۸۶	۱/۹۸
	سرزنش پدر	۸/۸۷	۲/۰۰
	سرزنش خود	۹/۱۸	۲/۰۷
باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین	تمسخر همسالان و اجتناب	۹/۳۰	۱/۸۴
	ترس از رها شدن	۹/۱۹	۲/۰۹
	امید به بهم پیوستن مجدد اعضاء خانواده	۹/۲۴	۲/۱۲
کیفیت دل بستگی	اعتماد	۱۵/۹۵	۵/۸۲
	ارتباط	۱۵/۸۸	۶/۰۲
	بیگانگی	۱۵/۳۰	۶/۱۳
همسالان	اعتماد	۱۵/۴۱	۶/۳۷
	ارتباط	۱۴/۹۳	۵/۷۶
	بیگانگی	۱۴/۹۱	۶/۰۴
راهبردهای مقابله با استرس	مسئله محور	۳۸/۱۳	۱۵/۳۴
	هیجان محور	۴۹/۸۲	۱۶/۳۶
	اجتنابی	۴۴/۱۶	۱۶/۳۵

همانگونه که مندرجات جدول ۲ نشان می دهند، میانگین و انحراف معیار کل آزمودنی های نمونه (۲۴۲ نفر) در باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین (سرزنش مادر ۸/۸۶) ۱/۹۸)، سرزنش پدر ۸/۸۷) ۲/۰۰)، سرزنش خود ۹/۱۸) ۲/۰۷)، تمسخر همسالان و اجتناب ۹/۳۰) ۱/۸۴)، ترس از رها شدن ۹/۱۹) ۲/۰۹)، امید به بهم پیوستن مجدد اعضاء ۹/۲۴) ۲/۱۲))، در کیفیت دل بستگی به والد (اعتماد ۱۵/۹۵) ۵/۸۲)، ارتباط ۱۵/۸۸) ۶/۰۲)، بیگانگی ۱۵/۳۰) ۶/۱۳))، در کیفیت دل بستگی به همسالان (اعتماد ۱۵/۴۱) ۶/۳۷)، ارتباط ۱۴/۹۳) ۵/۷۶)، بیگانگی ۱۴/۹۱) ۶/۰۴)) و راهبردهای مقابله ای (مسئله محور ۳۸/۱۳) ۱۵/۳۴)، هیجان محور ۴۹/۸۲) ۱۶/۳۶)، اجتنابی ۴۴/۱۶) ۱۶/۳۵)) می باشد. جدول ۳ نتایج مربوط به همبستگی بین ابعاد مختلف باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین با کیفیت دل بستگی و راهبردهای مقابله با استرس را نشان می دهد. نتایج جدول زیر نشان می دهد که رابطه بین ابعاد مختلف باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین با کیفیت دل بستگی (بجز بیگانگی) و راهبردهای مقابله با استرس در بیشتر زیرمقیاسها منفی و معنادار و در زیرمقیاس بیگانگی والد و همسالان این

همبستگی مثبت و معنادار می‌باشد (به دلیل ماهیت منفی آن) و تنها در برخی از ضرایب مرتبط با اعتماد و ارتباط در کیفیت دل‌بستگی همسالان و یک ضریب مرتبط با راهبرد هیجان محور، همبستگی معنادار نشده است.

جدول ۳: ماتریس ضرایب همبستگی بین ابعاد مختلف باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین با کیفیت دل‌بستگی و راهبردهای مقابله با استرس

باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین						
مقیاس‌ها	سرزنش مادر	سرزنش پدر	سرزنش خود	تمسخر همسالان و اجتناب	ترس از رها شدن	امید به بهم پیوستن مجدد اعضای خانواده
اعتماد	** -۰/۴۳۳	** -۰/۳۲۴	-۰/۴۵۶ **	** -۰/۲۹۴	-۰/۳۴۵ **	** -۰/۲۹۲
والد ارتباط	** -۰/۴۰۸	** -۰/۲۹۴	-۰/۳۳۳ **	** -۰/۲۵۷	-۰/۳۶۹ **	** -۰/۲۱۴
کیفیت دل‌بستگی بیگانگی	** ۰/۴۲۶	** ۰/۳۱۲	** ۰/۳۳۳	** ۰/۱۸۸	** ۰/۳۶۷	** ۰/۲۲۱
اعتماد همسالان	** -۰/۲۴۰	* -۰/۱۴۸	-۰/۲۱۷ **	** -۰/۴۱۹	-۰/۱۸۳ **	-۰/۰۸۸
ارتباط همسالان	** -۰/۲۲۷	-۰/۱۱۷	-۰/۰۷۸	** -۰/۴۸۸	-۰/۱۲۰	-۰/۰۶۶
بیگانگی همسالان	** ۰/۲۰۱	** ۰/۲۴۱	** ۰/۲۳۴	** ۰/۴۸۳	** ۰/۱۹۳	* ۰/۱۴۳
مسئله محور راهبردهای مقابله	** -۰/۳۱۲	** -۰/۲۵۹	-۰/۲۶۹ **	* -۰/۱۵۱	-۰/۲۹۱ **	** -۰/۲۶۷
هیجان محور با استرس	** -۰/۲۴۶	* -۰/۱۵۲	-۰/۲۱۴ **	** -۰/۱۸۰	-۰/۱۴۰ *	-۰/۱۲۳
اجتنابی با استرس	** -۰/۲۷۰	** -۰/۳۹۶	-۰/۳۹۰ **	* -۰/۱۲۸	-۰/۳۳۰ **	** -۰/۳۱۹

** سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱

* سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵

جدول ۴ نتایج مربوط به همبستگی بین ابعاد مختلف کیفیت دل‌بستگی با راهبردهای مقابله با استرس را نشان می‌دهد. نتایج جدول زیر نشان می‌دهد که رابطه بین ابعاد کیفیت دل‌بستگی والد (بجز بیگانگی) و راهبردهای مقابله با استرس مثبت و معنادار و در زیرمقیاس بیگانگی والد و همسالان این همبستگی منفی و معنادار می‌باشد (به دلیل ماهیت منفی آن) و در رابطه بین ابعاد کیفیت دل‌بستگی همسالان و راهبردهای مقابله با استرس، تنها رابطه بین بیگانگی و راهبرد مقابله ای هیجان محور و اجتنابی منفی و معنادار می‌باشد (به دلیل ماهیت منفی آن).

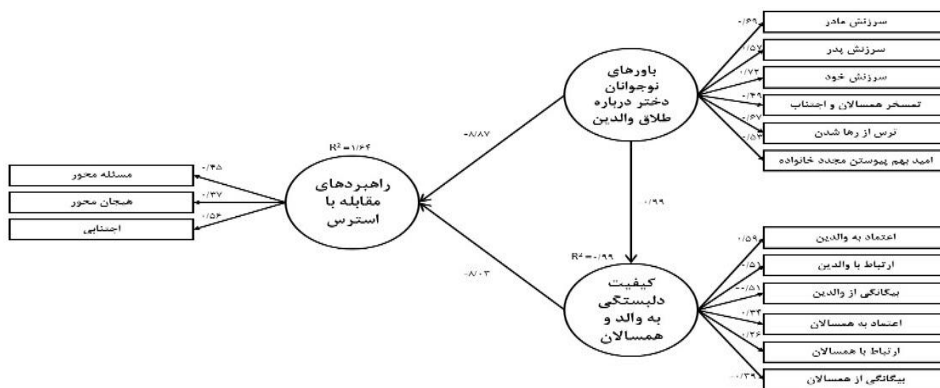
جدول ۴: ماتریس ضرایب همبستگی بین ابعاد مختلف کیفیت دل بستگی با راهبردهای مقابله با استرس

راهبردهای مقابله با استرس			مقیاس‌ها	
اجتنابی	هیجان محور	مسئله محور		
**۰/۲۹۷	**۰/۲۵۵	**۰/۱۹۳	اعتماد	والد
**۰/۲۳۳	**۰/۲۳۰	**۰/۲۳۰	ارتباط	
**۰/۲۰۷	**۰/۱۹۴	*-۰/۱۵۰	بیگانگی	
۰/۰۶۸	۰/۰۹۴	۰/۱۱۸	اعتماد	همسالان
۰/۰۲۰	۰/۰۸۷	۰/۰۵۹	ارتباط	
*-۰/۱۳۵	**۰/۱۷۳	۰/۰۳۷	بیگانگی	

* سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵   ** سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱

به منظور ارزیابی مدل مفروض، از الگویابی معادلات ساختاری (SEM) استفاده شد (شکل ۱) و تمامی تحلیل‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS ویراست ۲۵ و AMOS ویراست ۲۴ انجام گرفتند. در ضمن جهت تعیین کفایت برازش مدل مفروض با داده‌ها، ترکیبی از شاخص‌های برازندگی به شرح زیر مورد استفاده قرار گرفتند: (۱) مقدار مجذور کای^{۶۰} (χ^2)، (۲) شاخص هنجارشده مجذور کای^{۶۱} (نسبت مجذور کای بر درجات آزادی)، (۳) شاخص نیکویی برازش^{۶۲} (GFI)، (۴) شاخص نیکویی برازش انطباقی^{۶۳} (AGFI)، (۵) شاخص برازندگی تطبیقی^{۶۴} (CFI) و (۶) جذر میانگین مجذورات خطای تقریب^{۶۵} (RMSEA) که به ترتیب برابر با ۲۲۲/۱۰۱، ۲/۵۵۳، ۰/۸۸۳، ۰/۸۳۶، ۰/۸۳۹ و ۰/۰۸۰ به دست آمد (جدول ۵). براساس قوانین پیشنهادی هو و بتلر (۱۹۹۹) هنگامی که جذر میانگین مجذورات خطای تقریب (RMSEA) بیشتر از ۰/۰۶ و شاخص نیکویی برازش انطباقی (AGFI) کمتر از ۰/۹ باشد، اصلاح مدل مفروض با هدف کمک به بهبود برازش مدل ضرورت پیدا می‌نماید (بشلیده، ۱۳۹۳).

-
60. Chi- Square
 61. Normed χ^2 Measure
 62. Goodness of Fit
 63. Adjusted Goodness of Fit
 64. Comparative Fit Index
 65. Root Mean Square Error of Approximation

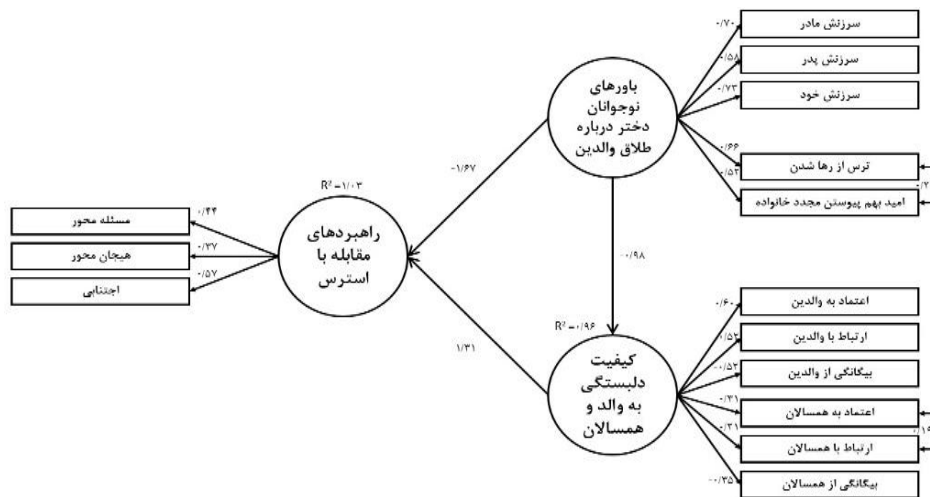
شکل ۱: مدل مفروض اثر واسطه‌ای کیفیت دل‌بستگی در رابطه میان باورهای دانش آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس قبل از اصلاح

الگوهای اصلاحی پیشنهادی توسط نرم افزار AMOS نشان داد که زیرمقیاس تمسخر همسالان و اجتناب به دلیل همبستگی بالا و یکسانی پاسخهای داده شده با تمامی زیرمقیاسهای کیفیت دل‌بستگی به همسالان، به منظور برازش بهتر، باید از مدل حذف شود و همچنین با ایجاد کواریانس مابین باقیمانده‌های خطا برای مقیاس‌های "ترس از رها شدن و امید بهم پیوستن مجدد اعضای خانواده" در متغیر مکنون باورهای نوجوانان دختر درباره طلاق والدین و همچنین "اعتماد و ارتباط با همسالان" در متغیر مکنون کیفیت دل‌بستگی به والد و همسالان، می‌توان شاخص‌های نیکویی برازش بهتری برای مدل مفروض بدست آورد (شکل ۲).

جدول ۵: شاخص‌های نیکویی برازش مدل مفروض قبل و بعد از اصلاح

شاخص‌های برازندگی مدل	χ^2	Df	χ^2/df	GFI	AGFI	CFI	RMSEA
قبل از اصلاح مدل	۲۲۲/۱۰۱	۸۷	۲/۵۵۳	۰/۸۸۳	۰/۸۳۹	۰/۸۳۶	۰/۰۸۰
بعد از اصلاح مدل	۹۸/۷۹۷	۷۲	۱/۳۷۲	۰/۹۴۶	۰/۹۲۲	۰/۹۶۱	۰/۰۳۹

شکل ۲ مدل مفروض اثر واسطه ای کیفیت دل بستگی در رابطه میان باورهای دانش آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس بعد از اصلاح را نشان می دهد. برای این مدل اصلاح شده شاخص های برازندگی مجذور کای (χ^2)، شاخص هنجارشده مجذور کای (نسبت مجذور کای بر درجات آزادی)، شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص نیکویی برازش انطباقی (AGFI)، شاخص برازندگی تطبیقی (CFI) و جذر میانگین مجذورات خطای تقریب (RMSEA) به ترتیب برابر با ۹۸/۷۹۷، ۱/۳۷۲، ۰/۹۴۶، ۰/۹۲۲، ۰/۹۶۱ و ۰/۰۳۹ به دست آمد که نشان دهنده برازش مطلوب مدل مفروض بعد از اصلاح می باشد (جدول ۵).

شکل ۲: مدل مفروض اثر واسطه ای کیفیت دل بستگی در رابطه میان باورهای دانش آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس بعد از اصلاح

نتایج حاصل از بوت استرپ نشان می دهد که در الگوی مفروض، تمامی ضرایب مسیر مابین متغیرهای مکنون از لحاظ آماری معنادار می باشد و همچنین رابطه مابین باورهای دانش آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و کیفیت دل بستگی به والد و همسالان و راهبردهای مقابله با استرس منفی و معنادار و نیز رابطه مابین کیفیت دل بستگی به والد و همسالان و راهبردهای مقابله با استرس منفی و معنادار می باشد (شکل ۲). نتایج حاصل از رابطه واسطه ای با استفاده از روش بوت استرپ در جدول ۶ نشان داده شده اند. فاصله های اطمینان برای مسیر مندرج در جدول ۶ حاکی از قرار نگرفتن صفر در این فاصله در ارتباط با مسیر غیرمستقیم و در نتیجه تایید میانجی گری کیفیت

دلبستگی به والد و همسالان می‌باشد. سطح اطمینان برای این فاصله ۹۰ و تعداد نمونه گیری مجدد (Resampling) بوت استرپ ۵۰۰۰ است.

جدول ۶: نتایج بوت استرپ برای مسیر میانجی گری مدل مفروض بعد از اصلاح

مسیر	اثر غیرمستقیم	معناداری دوسویه	حد پایین	حد بالا
غیر مستقیم از طریق کیفیت دلبستگی به والد و همسالان	۱۹/۲۲۴	۰/۰۱۵	۵/۵۷۷	۱۳۳/۹۲۳

۶- بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این تحقیق بررسی مدلی از اثر واسطه‌ای کیفیت دلبستگی در رابطه میان باورهای دانش‌آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس و تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم آنها می‌باشد. یافته‌های این پژوهش حاکی از تایید اثرات مستقیم و غیرمستقیم در این مدل می‌باشد و بالاخص تایید اثر غیرمستقیم باورهای دانش‌آموزان نوجوان دختر درباره طلاق والدین و راهبردهای مقابله با استرس آنها نشان از آن دارد که در حادثه تروماتیک طلاق، براساس ارزیابی شناختی لازاروس و فولکمن درباره فشار روانی، فرد علاوه بر استفاده از راهبردهای مقابله‌ای موثر برای مقابله با استرس ناشی از طلاق، می‌بایست از کیفیت دلبستگی مناسبی برخوردار باشد که بر طبق نتایج حاصله کیفیت دلبستگی به والدین از درجه اهمیت بالاتری نسبت به کیفیت دلبستگی به همسالان برخوردار می‌باشد که این امر لزوم مداخله در این سازه را آشکار می‌سازد که با نتایج تحقیقات هاوارد و میدوی^{۶۶} (۲۰۰۴) و افیفی^{۶۷} (۲۰۰۳) همخوان می‌باشد. درضمن، نتایج آشکار نمودند که هر ۶ مولفه مربوط به سازه باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین بجز تمسخر همسالان و اجتناب نقش مهمی در این مدل ایفا می‌نمایند و از میان آنها، نقش متغیر سرزنش خود و سرزنش مادر برجسته تر می‌باشد. یافته‌های این پژوهش همخوان با تحقیقاتی هم چون کیتن و کلی (۲۰۰۸)، آماتو (۲۰۰۱)، بیبلارز و همکاران (۲۰۰۰) می‌باشد. به عبارت دیگر باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین بیشتر از آن که به صورت مستقیم بر روی راهبردهای مقابله با استرس نوجوانان تاثیرگذار باشد، عوامل روان شناختی دیگری را به مرور زمان تحت تاثیر قرار می‌دهد که این عوامل به نوبه خود تاثیر روان شناختی باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین را به راهبردهای مقابله با استرس

66. Howard & Medway

67. Affifi

انتقال می‌دهند (افیفی و اشروت^{۶۸}، ۲۰۰۳). این جمله دقیقاً تصدیق‌کننده همان تبیینی است که در مدل ارزیابی شناختی لازاروس و فولکمن (۱۹۸۶) ارائه گردیده است؛ بدین معنا که تجربه طلاق برخی باورهای روانشناختی وی درباره این پدیده را تحت تاثیر قرار می‌دهد و او به ارزیابی منابع فردی و محیطی (مانند کیفیت دلبستگی) خویش می‌پردازد و این ارزیابی راهبردهای اتخاذ شده او در جهت مقابله با شرایط جدید را مشخص می‌نماید (و این یعنی آیا او متناسب با میزان راهبردهای مقابله با استرس خویش احساس توانمندی در مقابله با پدیده طلاق می‌نماید یا خیر). همچنین می‌توان گفت که نقش بار عاملی متغیرهای سرزنش خود و سرزنش مادر در سازه باورهای نوجوانان درباره طلاق والدین برجسته تر می‌باشد که طبق رویکرد درمانی CBT^{۶۹} که در آن عمده منابع استرس را ناشی از افکار فرد درباره موقعیت‌های پیش آمده می‌داند، اثرات سرزنش چه معطوف به خود و چه معطوف به دیگران باشد، سطح استرس را در فرد بالا برده و تداوم آن باعث کاهش استفاده از راهبردهای مقابله با استرس موثر در فرد می‌شود. از این میان می‌توان بالا بودن نقش خودسرزنشی در کاهش تاب‌آوری را ناشی از کمی سن نوجوانان و عدم توانایی برای ابراز هیجانانگیز و برون‌ریزی دانست و همچنین اثر افزایش سرزنش مادر بر تاب‌آوری پایین را ناشی از اهمیت نقش رفتارهای مادر در توانایی‌های بالقوه و بالفعل نوجوان برای مقابله با استرس تلقی نمود. شایان ذکر است از میان نمونه‌های پژوهش ۶۵/۷ درصد با مادر زندگی می‌نمودند که طبیعتاً نمرات این نوجوانان و اثرپذیری آنها از مادر، تاثیرات بالایی در نتایج پژوهش داشته است. (همسو با تحقیقات لمب^{۷۰}، ۲۰۱۸؛ مک‌لاناهان، تاج و اشنايدر^{۷۱}، ۲۰۱۳). در نهایت از آنجا که بار عاملی مولفه راهبرد مقابله‌ای اجتنابی در سازه راهبردهای مقابله‌ای با استرس، بالاتر از بقیه مولفه‌ها می‌باشد، می‌توان پی برد که پس از وقوع رویداد آسیب‌زای طلاق والدین و ارزیابی‌های شناختی اولیه نوجوانان ایرانی، آنها احتمالاً بیشتر بوسیله اجتناب نمودن با موقعیت مواجه می‌شوند که مقابله‌ای غیرموثر در طولانی مدت می‌باشد. در هرحال با وجود اثر پررنگ تر راهبرد مقابله‌ای اجتنابی در این پژوهش، نتایج آن کماکان بر تاثیر بالای راهبرد مقابله‌ای هیجان‌محور تاکید دارد و پایین‌ترین نقش را برای راهبرد مقابله‌ای مسئله‌محور قائل است که این می‌تواند ناشی از بافت فرهنگی قالب در جامعه ایرانی باشد و وابستگی زیادی به فرهنگ هر فرد داشته باشد و خانواده و تعاملات درونی آن و دلبستگی‌های ایجاد شده در

68. Schrodtt

69. Cognitive Behavioral Therapy

70. Lamb

71. McLanahan, Tach & Schneider

بافت خانوادگی می‌تواند بر روی آن اثرات قوی بر جای گذارد (همسو با تحقیقات لی و سانگ^{۷۲}، ۲۰۱۷؛ بوور^{۷۳}، ۲۰۱۴؛ بیرامی و محبی، ۱۳۹۵).

۷- محدودیت‌های تحقیق

هر تحقیقی اگرچه ماهیتاً بدنبال ارتباط بین عوامل و میزان تاثیر آنها می‌باشد، در بطن خود با محدودیتهایی مواجه است که بر سر راه تحقیق ظاهر شده و آنرا دچار مشکلاتی نموده و تعمیم نتایج را با دشواری مواجه می‌نماید، مانند برخی محدودیتهایی پژوهش حاضر: محدود بودن نمونه آماری به دختران و در دسترس بودن آن، عدم امکان نمونه‌گیری کاملاً تصادفی، عدم امکان کنترل متغیرهای مزاحم از قبیل جو فرهنگی و مسائل اجتماعی، مسائل ژنتیکی، میزان سواد والدین، شخصیت و بیماریهای احتمالی جسمانی و روانی والدین و ...، محدودیتهای اجرایی و عدم امکان استفاده از ابزارهای عینی تر و مبسوط‌تر مانند مشاهده و مصاحبه، خودگزارشی بودن و زمان نسبتاً زیاد مصروف در هر سری پرسشنامه، مکانهای تکمیل نمودن آنها و عدم تبصر کافی آزمون شونده‌ها و در نتیجه غیر قابل اجتناب بودن اشتباهات در فهم سئوالات یا پاسخهای خود کم برآورد یا بیش برآورد، عدم استفاده از متغیرهای موثر دیگر در مدل که می‌توانند بر راهبردهای مقابله با استرس موثر باشند، مانند: حمایت اجتماعی، هوش و متغیرهای شخصیتی و در آخر مقطعی بودن پژوهش با وجود استفاده از روش آماری SEM که نسبت به دیگر روش‌های سنتی برای آزمون روابط علی بین متغیرها برتری دارد ولی محدودیتهایی در استنباط علیت همچنان وجود دارد و به اعتقاد اندرسون و گرینگ (۱۹۹۸) با وجود این که استفاده از رویکرد الگویابی معادلات ساختاری توانایی دستیابی به استنباط‌های علی را فراهم می‌آورد، اما باید جوانب احتیاط را رعایت نمود (چرخ‌آبی، ۱۳۹۰).

۸- پیشنهادهای نظری و کاربردی برای پژوهش‌های آتی

گزارش هر پژوهشی به امید ادامه یافتن راه تحقیق و پژوهش در مورد آن موضوع نگارش و به جامعه پژوهشگران ارائه می‌شود، بنابراین لازمه هر گزارش پیشنهاداتی است که راه را برای پژوهش‌های آتی هموار سازد، از جمله انجام پژوهش‌های مشابهی تحت شرایط کنترلی مناسب‌تر آزمایشی یا طولی جهت امکان تبیین علی و معلولی با نمونه‌گیری کاملاً تصادفی، بررسی شدت و مدت اثر طلاق، گسترش جامعه آماری و حجم نمونه و در صورت امکان جداگانه دخترها و پسرها و لحاظ نمودن تنوع

72. Lee & Sung

73. Bouwer

فرهنگی، علمی، اجتماعی-اقتصادی و... بررسی اختلالات بالینی مرتبط با طلاق در والدین و نوجوانان، استفاده از فناوری‌های نوین جهت گردآوری اطلاعات، همگی می‌توانند به تحقق این امر را یاری رسانند.

۹- تشکر و قدردانی

نویسندگان مقاله از دانش آموزان دختر مقطع متوسطه اول شهر تهران که با همکاری خود امکان انجام این پژوهش را میسر نمودند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنند.

۱۰- تعارض در منافع

نویسندگان اظهار می‌دارند هیچ گونه تعارض منافی در مورد این مقاله وجود ندارد.

۱۱- منابع

- اصلائی، خالد؛ قمری، مرضیه؛ رضایی، شکوفه و خبازی، ملیحه. (۱۳۹۲). آزمون مدل دلبستگی به پدر و مادر با اضطراب و افسردگی با میانجی‌گیری دلبستگی به خدا. *فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، سال سوم، شماره ۳، ۴۱۹-۴۳۷.
- افشاریان، ندا و کدیور، پروین. (۱۳۹۵). نقش دلبستگی به والدین و همسالان و ازخودبیگانگی روانی در پیش‌بینی رفتار خرابکارانه نوجوانان. *فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی*، دوره ۱۲، شماره ۱، ۶۱-۷۸.
- اکبرزاده خوبی، نسرتین. (۱۳۷۶). گذر از نوجوانی به پیری (روانشناسی رشد و تحول). تهران، چاپخانه دانشگاه الزهرا.
- البرزی، محبوبه؛ خوشبخت، فریبا؛ گلزار، حمیدرضا و صبری، مصطفی. (۱۳۹۳). رابطه بین سبک‌های دلبستگی و تاب‌آوری: نقش واسطه‌ای هوش هیجانی. *روانشناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی*، سال یازدهم، شماره ۴۴، ۴۲۵-۴۳۶.
- اله‌وردی‌زاده، کبری. (۱۳۹۵). بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس عقاید کودکان به طلاق والدین و رابطه آن با احساس تنهایی. پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، گرایش روان‌سنجی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، گروه روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- بشلیده، کیومرث. (۱۳۹۳). *روش‌های پژوهش و تحلیل آماری مثال‌های پژوهشی با SPSS و AMOS* ناشر: دانشگاه شهید چمران اهواز.
- بیابانی علی‌آباد، حلیمه؛ اسعدی، سمانه و برزگر بفرویی، کاظم. (۱۳۹۵). مقایسه میزان دلبستگی به والدین، همسالان و خواهران و برادران در نوجوانان درگیر و غیر درگیر در پدیده زورگویی، *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، سال دوازدهم، شماره ۴۷، ۳۶۹-۳۹۰.
- بیرامی، منصور و محبی، مینا. (۱۳۹۵). رابطه دلبستگی به والدین و ادراک از تعارض بین والدین با اختلال اضطراب اجتماعی در دانش‌آموزان دختر: نقش میانجی‌گری راهبرد مقابله‌ای هیجان‌مدار. *فصلنامه روان‌شناسی بالینی*، دوره ۸، شماره ۱، شماره پیاپی ۲۹، ۷۱-۸۲.

۹. چرخ آبی، مرتضی. (۱۳۹۰). طراحی و آزمودن الگویی از پیشایندهای مهم سلامت روانی و جسمانی در پرستاران بیمارستانهای وابسته به دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی صنعتی و سازمانی، دانشگاه شهید چمران، اهواز.
۱۰. سازمان نظام روانشناسی و مشاوره جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۶). *نظامنامه اخلاقی، فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی*، سال سیزدهم، شماره ۴۹ و ۵۰، ۱۳۶-۱۴۸.
۱۱. علیلو، مجید محمود؛ خانجانی، زینب و بیات، احمد. (۱۳۹۵). پیش‌بینی اختلالات هیجانی مرتبط با اضطراب نوجوانان براساس تنظیم هیجان، راهبردهای مقابله‌ای و نشانه‌های اختلال شخصیت مرزی. *فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی*، دوره ۷، شماره ۲۵، ۱۰۷-۱۲۸.
۱۲. فرنام، علی. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله و مدیریت خشم بر کاهش تعارضات والد - نوجوان در بین دانش‌آموزان پسر. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، دوره ۱۵، شماره ۲۹، بهار، ۱۴۹-۱۷۶.
۱۳. فرنام، علی (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش رفتارهای سالم (با تأکید بر حل مسئله) بر سبک‌های حل مسئله و راهبردهای مقابله‌ای سازنده در نوجوانان دانش‌آموز. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، دوره ۱۳، شماره ۲۴، پاییز، ۱۰۸-۸۹.
۱۴. قریشی راد، فخر السادات (۱۳۸۹). اعتباریابی مقیاس مقابله با موقعیت‌های استرس‌زای اندلر و پارکر. *مجله علوم رفتاری*، دوره ۴، شماره ۱، ۷-۱.
۱۵. قمری گیوی، حسین و خشنودنیای چماچایی، بهنام. (۱۳۹۵). مقایسه مهارت‌های اجتماعی، سلامت روانی و عملکرد تحصیلی در فرزندان با والدین مطلقه، متقاضی طلاق و عادی. *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، سال دوازدهم، شماره ۴۵، ۶۹-۹۲.
۱۶. گلدنبرگ، ایرنه و گلدنبرگ، هربرت. (۱۳۹۶). *خانواده درمانی*. ترجمه حسین شاهی و نقشبندی، نشر روان.
۱۷. محسنی مقدم، مریم‌السادات و میرزا حسینی، حسن. (۱۳۹۴). بررسی روایی و اعتبار مقیاس باورهای کودکان در مورد طلاق والدین در استان قم. سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران.
۱۸. مهد، مینا و فولادچنگ، محبوبه. (۱۳۹۱). نقش دلبستگی به والدین در پیشرفت تحصیلی با واسطه‌گری خودکارآمدی. *فصلنامه روان‌شناسی کاربردی*، دوره ۶، شماره ۱ (پیاپی ۲۱)، ۸۸-۱۰۲.
۱۹. مهدوی، عابد؛ گلستانی، علیرضا؛ آقایی، مریم؛ همتی‌راد، گیتی؛ حاج حسینی، منصوره؛ غلامعلی لواسانی، مسعود؛ سپهر یگانه، شهربانو و سادات قربانی نیا، فاطمه. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله بر افزایش سازگاری اجتماعی و راهبردهای خودتنظیمی کودکان طلاق. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، دوره ۱۶، شماره ۳۳، بهار، ۱۷۰-۱۵۷.
۲۰. مهربانی زاده هنرمند، مهناز؛ فتحی، کیهان و شهنی بیلاق، منیجه. (۱۳۸۷). بررسی افسردگی، هیجان خواهی، پرخاشگری، سبک‌های دلبستگی و وضعیت اقتصادی اجتماعی به عنوان پیش‌بین‌های وابستگی به مواد مخدر در نوجوانان پسر شهر اهواز. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، دوره ۱۵، شماره ۱ (ویژه‌نامه روان‌شناسی)، ۱۵۳-۱۷۸.
۲۱. ناصری محمدآبادی، علی؛ عسکری، آزاده؛ بهرامی، فاطمه؛ صادق، رباب و عابدی، جواد. (۱۳۹۱). هنجاریابی پرسشنامه خزانه دلبستگی والدین و همسالان تجدید نظر شده در کودکان ۹ تا ۱۱ ساله شهر اصفهان. *پژوهش‌های روانشناسی بالینی و مشاوره*، ۲ (۲)، ۲۵-۴۰.

۲۲. نمازی، فرحناز و سهرابی شفقگی، نادره. (۱۳۹۷). نقش واسطه‌گری سازگاری اجتماعی در بین الگوهای خانواده و سلامت روان نوجوانان. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، دوره ۱۵، شماره ۲۹، بهار، ۲۳۷-۲۵۶.
۲۳. هاشمی، زهرا و جوکار، بهرام. (۱۳۹۲). مدل یابی علی‌تاب‌آوری هیجانی: نقش دل‌بستگی به والدین و همسالان، راهبردهای مقابله‌ای و تنظیم شناختی هیجانات. *مجله مطالعات روان‌شناختی*، دوره ۹، شماره ۱، ۹-۳۷.
۲۴. هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۱). *تحلیل داده‌های چند متغیری در پژوهش رفتاری*. تهران: نشر پارسا.
25. Ali, L. (2016). Single mother families: An Interactionist perspective to promote cognitive functioning in middle childhood (Doctoral dissertation, Iowa State University).
26. Afifi, T. D. (2003). 'Feeling caught' in stepfamilies: Managing boundary turbulence through appropriate communication privacy rules. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20(6), 729-755.
27. Afifi, T. D., & Schrodt, P. (2003). "Feeling caught" as a mediator of adolescents' and young adults' avoidance and satisfaction with their parents in divorced and non-divorced households. *Communication Monographs*, 70(2), 142-173.
28. Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of family psychology*, 15(3), 355.
29. Amato, P. R., & Anthony, C. J. (2014). Estimating the effects of parental divorce and death with fixed effects models. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 370-386.
30. Amato, P. R., Patterson, S., & Beattie, B. (2015). Single-parent households and children's educational achievement: A state-level analysis. *Social science research*, 53, 191-202.
31. Anderson, J. (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce. *The Linacre Quarterly*, 81(4), 378-387.
32. Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 16(5), 427-454.
33. Biblarz, T. J., & Gottainer, G. (2000). Family structure and children's success: A comparison of widowed and divorced single- mother families. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 533-548.
34. Björklund, A., Ginther, D. K., & Sundström, M. (2007). Family structure and child outcomes in the USA and Sweden. *Journal of Population Economics*, 20(1), 183-201.
35. Bouwer, Divan (2014). The relationship between coping behaviour and resilience processes in children in a high risk community, BA Honours in Psychology.
36. Bramlett, M. D., & Radcliff, L. (2014). Adverse family experiences among children in nonparental care, 2011-2012 (Vol. 74). US Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Health Statistics.
37. Briggs, H. E., Miller, K. M., Orellana, E. R., Briggs, A. C., & Cox, W. H. (2013). Effective single-parent training group program: Three system studies. *Research on Social Work Practice*, 23(6), 680-693.
38. Cherry, J. (2016). The Communication Patterns and Experiences of Children in Single Parent Families.
39. Chetty, R., Hendren, N., Kline, P., & Saez, E. (2014). Where is the land of opportunity? The geography of intergenerational mobility in the United States. *The Quarterly Journal of Economics*, 129(4), 1553-1623.

40. Delia, J., & Krasny, M. E. (2018). Cultivating positive youth development, critical consciousness, and authentic care in urban environmental education. *Frontiers in psychology*, 8, 23-40.
41. Dickerson, C. (2014). The lived experience of fatherlessness in male adolescents: the student perspective, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Education, Liberty University, Lynchburg, VA.
42. Eccles, J. S. (1999). The development of children ages 6 to 14. *The future of children*, 30-44.
43. Endler, N. S., & Parker, J. D. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of personality and social psychology*, 58(5), 844.
44. Endler, N. S., & Parker, J. D. (1994). Assessment of multidimensional coping: Task, emotion, and avoidance strategies. *Psychological assessment*, 6(1), 50.
45. Endler, N. S., & Parker, J. D. A. (1999). Coping Inventory for Stressful Situations (CISS): Manual (Revised Edition). Toronto: Multi-Health Systems.
46. Fife, E. M., Leigh Nelson, C., & Messersmith, A. S. (2014). The influence of family communication patterns on religious orientation among college students. *Journal of Family Communication*, 14(1), 72-84.
47. Howard, M. S., & Medway, F. J. (2004). Adolescents' attachment and coping with stress. *Psychology in the Schools*, 41(3), 391-402.
48. Jackson, L. J., & Fife, S. T. (2018). The Impact of Parental Divorce: The Relationship between Social Support and Confidence Levels in Young Adults. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(2), 123-140.
49. Keaten, J., & Kelly, L. (2008). Emotional intelligence as a mediator of family communication patterns and reticence. *Communication Reports*, 21(2), 104-116.
50. Kurdek, L. A., & Berg, B. (1987). Children's Beliefs about Parental Divorce Scale: psychometric characteristics and concurrent validity. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(5), 7-12.
51. Lamb, M. E. (2018). Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?, *Journal of Child Custody*, 15(1), 16-25.
52. Lee, S. M., & Sung, K. M. (2017). The effects of violence coping program based on middle-range theory of resilience on emergency room nurses' resilience, violence coping, nursing competency and burnout. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 47(3), 332-344.
53. Loehlin, J. C. (2004). Latent variable models: An introduction to factor, path, and structural equation analysis. Psychology Press.
54. Mabusela, M. H. M. (2014). Absent fathers: an ecosystemic exploration of context (Doctoral dissertation).
55. McLanahan, S., Tach, L., & Schneider, D. (2013). The causal effects of father absence. *Annual review of sociology*, 39, 399-427.
56. Miller, J. E., & Davis, D. (1997). Poverty history, marital history, and quality of children's home environments. *Journal of Marriage and the Family*, 996-1007.
57. Mooney, A., Oliver, C., & Smith, M. (2009). Impact of family breakdown on children's well-being: Evidence review.

58. Nixon, E., Greene, S., & Hogan, D. (2015). "It's what's Normal for Me" Children's Experiences of Growing Up in a Continuously Single-Parent Household. *Journal of Family Issues*, 36(8), 1043-1061.
59. Poole, J. C., Dobson, K. S., & Pusch, D. (2017). Childhood adversity and adult depression: the protective role of psychological resilience. *Child abuse & neglect*, 64, 89-100.
60. Punyanunt-Carter, N. M. (2008). Father-daughter relationships: Examining family communication patterns and interpersonal communication satisfaction. *Communication Research Reports*, 25(1), 23-33.
61. Spano, S. (2004). Stages of adolescent development. Research Facts and Findings, ACT for Youth: Upstate Center of Excellence, Cornell University.
62. Steinberg, L. (1993). Adolescence. New York: McGraw-Hill, Inc.
63. Sweeney, M. M. (2010). Remarriage and stepfamilies: Strategic sites for family scholarship in the 21st century. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 667-684.
64. Vangelisti, A. L. (Ed.). (2012). *The Routledge handbook of family communication*. Routledge.
65. Wilkinson, R. B., & Goh, D. Y. L. (2014). Structural, age, and sex differences for a short form of the inventory of parent and peer attachment: the IPPA-45. *Journal of Relationships Research*, 5.
66. Wu, C. L., Huang, Y. T., Wang, P. Y. & Chen, H. C. (2018). Parent-child attachment as a mediator of the relationship between parenting style and gelotophobia among adolescents. *International Journal of Psychology*.